

Raport

Dyskryminacja ze względu na orientację seksualną w kontekście działalności polskiego Rzecznika Praw Obywatelskich

Jednym z podstawowych obowiązków Rzeczypospolitej Polskiej, wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej jest sprawna współpraca zarówno z władzami publicznymi innych państw członkowskich, jak i z organizacjami i instytucjami wspólnotowymi. W związku z tym, wobec konieczności realizacji zlecenia Parlamentu Europejskiego z dnia 2 maja 2007 r. dla Agencji Praw Podstawowych, polegającego na dokonaniu pełnej i kompletnej analizy porównawczej na temat przejawów dyskryminacji ze względu na orientację seksualną w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, pozwalam sobie przedstawić niniejszy raport na temat sytuacji osób homoseksualnych w Polsce.

1. Sytuacja społeczna osób homoseksualnych

Na początku niniejszego opracowania warto zwrócić uwagę, jakie problemy prawne i społeczne podnoszą największe organizacje reprezentujące środowiska homoseksualne i biseksualne w Polsce – Kampania Przeciw Homofobii oraz Lambda. Na podstawie przeprowadzanych corocznie badań wskazują one na następujące problemy prawne i społeczne.

– przemoc fizyczna

Z danych tych organizacji wynika, że, wśród ankietowanych, 17,6 proc. zaznało w ciągu ostatnich dwóch lat jakiejś formy przemocy. Wśród osób, które doznały przemocy aż 41,9 proc. doznało jej częściej niż trzy razy. Najczęściej homoseksualiści są potrącani, uderzani, szarpani lub kopani. Na drugim miejscu znajdują się zaczepki seksualne naruszające nietykalność cielesną. Prawie jedna czwarta badanych została pobita, a 4 proc. doświadczyło przemocy seksualnej. W 59, 7 proc. przypadków

sprawca przemocy nie był znany ofierze, w 29, 5 proc. byli to koledzy ze szkoły lub studiów. Wśród sprawców pojawiła się również rodzina – matka (6,3 proc.) i ojciec (5,1 proc.). Do przemocy najczęściej dochodzi w miejscach publicznych – 56,8 proc. Kolejne miejsca zajmuje szkoła, sklep i własne mieszkanie. W 85, 1 proc. przypadków policja nie została powiadomiona o zdarzeniu, ankietowani w większości przypadków uznali, że nie przyniesie to oczekiwanego skutku.

– przemoc psychiczna

Najczęstsza formą tego typu przemocy jest agresja słowna – 75 proc. osób, które doznały przemocy psychicznej mówi o zaczepkach werbalnych.

– miejsce pracy

Okolo 10 proc respondentów, którzy pracowali lub poszukiwali pracy w trakcie badania, dotknęła jakaś forma dyskryminacji w miejscu pracy. Najczęstszymi formami dyskryminacji są: podniesienie wymagań w stosunku do innych pracowników – 44 proc., odmowa zatrudnienia – 27, 9 proc., zwolnienie – 23 proc., odmowa awansu – 14,8 proc. Ponad 99% gejów i lesbijek ukrywa w pracy swoją orientację seksualną (dane ze strony internetowej Kampanii Przeciw Homofobii). Środowiska homoseksualne twierdzą, że bardzo często osoby homoseksualne nie tylko nie przyznają się do swojej orientacji seksualnej, ale są również z tego względu dyskryminowane w pracy oraz z niej zwalniane. Faktem jest również to, że homoseksualiści bardzo często w takiej sytuacji nie dochodzą swoich praw. Nie przyznawanie się do swojej orientacji seksualnej nazywane jest przez homoseksualistów „niewidocznością”. Homoseksualiści czują się również dyskryminowani w przyjmowaniu ich do pracy określonego rodzaju, jak zawodu nauczyciela czy wychowawcy w przedszkolu.

– służba zdrowia

Wśród ankietowanych zaledwie 20 proc. ujawniło swoją orientację seksualną w kontaktach z personelem medycznym, wśród nich 23,5 proc. zetknęło się z

gorszym traktowaniem. Większość zdarzeń dotyczyła niemożności oddania krwi, zarówno przez kobiety jak i mężczyzn, którzy zadeklarowali orientację homoseksualną. Równie ważne jest zakazywanie odwiedzania partnera przebywającego w szpitalu. Jeśli chodzi o osoby świadome (np. zgłaszające się na operację) to każdy pacjent otrzymuje specjalną kartę, w której wskazuje osobę mogącą go odwiedzać, nie musi to być osoba spokrewniona.

– mowa nienawiści

Termin określający sposób używania języka w celu znieważenia, pomówienia lub rozbudzenia nienawiści wobec pewnej osoby, grupy osób lub innego wskazanego przez mówcę obiektu. Z reguły wykorzystuje syndrom grupowego myślenia lub poczucie adresata mowy o istnieniu grupy dzielącej jego nienawistne przekonania. Z mową nienawiści mamy do czynienia przy znieważaniu osób lub grupy osób z powodu ich przynależności rasowej, etnicznej, narodowej, religijnej lub orientacji seksualnej. W Polsce znieważanie lub nawoływanie do nienawiści na tle narodowościowym, rasowym, etnicznym, wyznaniowym jest zabronione i karalne na podstawie art. 256 i 257 Kodeksu karnego. Nie ma w Polsce przepisu szczególnego prawa karnego chroniącego wprost osoby przed nienawiścią z powodu orientacji seksualnej. Jednak w zależności od stanu faktycznego zachowanie osoby używającej mowy nienawiści może wyczerpywać znamiona przestępstwa, np. z art. 190, 212 lub 216 Kodeksu karnego.

– homoseksualizm a pedofilia

Brak świadomości w społeczeństwie, na co powołują się działacze środowisk homoseksualnych, dotyczący definicji homoseksualizmu powoduje, że bardzo często jest mylony albo utożsamiany z pedofilią. Polskie Towarzystwo Seksuologiczne stoi na stanowisku, że orientacja seksualna nie ma żadnego wpływu na skłonności do pedofilii. Zwraca również uwagę na to, że większość

przypadków molestowania seksualnego jest dokonywana przez heteroseksualnych mężczyzn i ma miejsce w rodzinie.

– związki partnerskie

Kwestia ta nie jest uregulowana w polskim prawie. Środowiska homoseksualne zwracają uwagę, iż Polska jest jednym z nielicznych krajów Unii Europejskiej, w których w chwili obecnej nie toczy się parlamentarna dyskusja na ten temat. Zawarte za granicą małżeństwa osób takiej samej płci nie są uznawane w Polsce.

2. Działania podejmowane przez polskiego Rzecznika Praw Obywatelskich w związku z naruszeniami praw osób homoseksualnych i transseksualnych

Całkowita ilość spraw dotyczących dyskryminacji ze względu na orientację seksualną, które wpłynęły do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich w latach 2000 - 2007 ukształtowała się na poziomie 26. W 10 sprawach Rzecznik stwierdził prawdopodobieństwo naruszenia praw osób homoseksualnych i podjął również działania o charakterze generalnym.

W roku 2005 były to następujące wystąpienia:

- **RPO-505746-I/05** – wystąpienie skierowane do Prezydenta miasta stołecznego Warszawy, z prośbą o wyjaśnienie przyczyn decyzji Prezydenta o zakazie zorganizowania tzw. Parady Równości. Zgodnie z wyjaśnieniami, udzielonymi przez Prezydenta, powodem wydania decyzji odmownej było niedopełnienie obowiązku przygotowania projektu organizacji ruchu.
- **RPO-518893-I/05** – przystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do postępowania sądownoadministracyjnego, w przedmiocie wydania decyzji zakazującej zorganizowania pokojowego zgromadzenia przez organizację osób o odmiennej orientacji seksualnej.

Konsekwencją oby powyższych spraw, jak również licznych skarg osób homoseksualnych na regulację ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2005 r. Nr 108, poz. 908 ze zm.), uzależniającą zorganizowanie zgromadzenia od uzyskania zezwolenia na jego przeprowadzenie, było wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o abstrakcyjną kontrolę norm. Wyrokiem z dnia 18 stycznia 2006 r. (sygn. K 21/05, OTK ZU nr 1/2006, poz. 4) Trybunał uznał kwestionowane przez Rzecznika przepisy za niezgodne z normami ustawy zasadniczej, przewidującymi wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich.

W roku 2006 były to następujące wystąpienia:

- **RPO-533883-I/06** – Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej z prośbą o informacje dotyczące przyczyn odwołania dyrektora Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w związku z wydaniem Poradnika Rady „Kompas – edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą”. Publikacja ta wzbudziła sprzeciw Ministerstwa Edukacji Narodowej w związku ze znajdującym się tam rozdziałem o edukacji seksualnej. W scenariuszu zajęć dla młodzieży zasugerowano, aby zaprosić przedstawicieli organizacji homoseksualnej, którzy mogą wypowiedzieć się na temat równości i praw których odmawia się osobom homoseksualnym. W ramach tej sprawy Rzecznik Praw Obywatelskich przystąpił do postępowania sądowego, dotyczącego odwołania dyrektora Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli toczącego się przed Sądem Rejonowym dla Warszawy-Mokotowa. Na chwilę obecną apelacja jest rozpatrywana przez Sąd Okręgowy.
- **RPO-537307-X/06** – Rzecznik wystąpił do Ministra Zdrowia w sprawie wniosku skierowanego przez Prezesa Kampanii Przeciw Homofobii, dotyczącego dyskryminacji mężczyzn homoseksualnych w zakresie honorowego krwiodawstwa.

- **RPO-529111-I/06** – sprawa dotyczyła działalności edukacyjnej Stowarzyszenia Kultury Chrześcijańskiej im. Piotra Skargi. Stowarzyszenie wydało broszurę pt. „Przemilczane problemy homoseksualizmu”, którą rozesała do krakowskich szkół. Broszura zawierała informacje homofobiczne, szerzące wizerunek homoseksualistów jako dewiantów, których należy wyeliminować ze społeczeństwa. Sam homoseksualizm został przedstawiony jako choroba psychiczna. Broszura zawierała również szczegółowe opisy praktyk seksualnych bynajmniej nie adresowane do dzieci. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich skierowało pismo do Prezydenta Krakowa, a ten przekazał ją Wydziałowi Edukacji Urzędu Miasta Krakowa. W odpowiedzi otrzymanej z Wydziału Edukacji jest mowa o tym, że broszura nie trafiła do uczniów oraz, że w ubiegłym roku zostało skierowane do dyrektorów szkół ponadgimnazjalnych pismo, w którym dyrektorzy zostali zobowiązani do zwracania szczególnej uwagi na materiały reklamowe i propagandowe trafiające do szkół.

W roku 2007 były to następujące wystąpienia:

- **RPO-560091-I/07** – Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie wypowiedzi Ministra podczas Marszu dla Życia i Rodziny. Z relacji medialnych wynikało, iż Minister Edukacji wypowiedział swoją osobistą opinię na temat uczestników wcześniejszej Parady Równości; osoby te zostały określone jako „wstrętnei pederaci”. Rzecznik Praw Obywatelskich stwierdził, że publiczna wypowiedź Ministra, która odnosi się do osób korzystających z konstytucyjnej wolności zgromadzeń, nie respektuje wymogu poszanowania godności przynależnej każdemu człowiekowi – niezależnie od jego światopoglądu bądź orientacji seksualnej.
- **RPO-560097-I/07** – Rzecznik wystąpił do Komendanta Głównego Policji w sprawie prowadzonych przez Policję czynności służbowych wobec osób o orientacji homoseksualnej. Uwagę Rzecznika zwróciły doniesienia medialne na temat prowadzonych przez Policję czynności służbowych wobec

osób o orientacji homoseksualnej. W publikacjach podnosi się, iż działacze organizacji mniejszościowych wzywani są przez funkcjonariuszy Policji do udzielania informacji o prowadzonej działalności i zaangażowanych w nią osobach oraz wyjaśnień o będącym w użyciu żargonie środowiska. W ocenie osób objętych zainteresowaniem Policji niejasne są motywy i cel podejmowanych czynności; powstaje subiektywne przeświadczenie o próbie ich zastraszenia. Policja jest formacją służącą społeczeństwu. Sytuacja, w której osoby zaliczane do jednej z grup społecznych wyodrębnianych z uwagi na pewną cechę relewantną, mają poczucie nieuzasadnionego, w szczególności względami bezpieczeństwa i porządku publicznego, ingerowania w sferę prywatną nie przyczynia się do budowania tak potrzebnego zaufania do organów państwowych. Rzecznik - mając na uwadze ochronę podstawowych wolności i praw człowieka i obywatela oraz standardy demokratycznego państwa - zwrócił się do Komendanta Głównego Policji z prośbą o zajęcie stanowiska w przedmiotowej sprawie i wskazanie podstaw prawnych prowadzonych czynności.

- **RPO-560530-I/07** – Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił do Prezesa Stowarzyszenia Kampania Przeciw Homofobii w sprawie przechowywanych w zasobach archiwalnych IPN materiałów operacyjnych akcji „Hiacynt”. W nawiązaniu do przesłanego do wiadomości Rzecznika pisma z dnia 29.05.2007 r. skierowanego do Marszałka Sejmu RP, Rzecznik przedstawił wyjaśnienia dotyczące możliwości ujawniania materiałów operacyjnych akcji "Hiacynt" znajdujących się w zasobach archiwalnych IPN. W ocenie Rzecznika przechowywanie tych materiałów w zasobach archiwalnych IPN nie stanowi samoistnego zagrożenia dla praw osób, których one dotyczą. Okoliczność legalizującą przechowywanie przedmiotowych danych stanowić może konieczność ich zachowania na potrzeby badań naukowych. Należy jednak podkreślić, że z uwagi na prawo każdego do prawnej ochrony życia prywatnego, ewentualne opublikowanie wyników takich badań nie może następować w sposób umożliwiający identyfikację osób, których dane zostały

przetworzone. Z tych samych powodów niedopuszczalne jest, w ocenie Rzecznika, upublicznienie materiałów dotyczących życia seksualnego osób inwigilowanych przez służby bezpieczeństwa, a w szczególności udostępnianie takich danych poprzez umożliwienie wglądu do nich przez nieokreślony krąg podmiotów. Rzecznik podkreślił, że konieczność zagwarantowania prawa do prywatności osobom, przeciwko którym kierowane były działania funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa, nie może jednak pociągać za sobą obowiązku zniszczenia materiałów znajdujących się w archiwum IPN. Organizacje osób homoseksualnych wniosły o przeprowadzenie przez IPN śledztwa w sprawie akcji „Hiacynt”. Dnia 25 lutego pion śledczy IPN odmówił wszczęcia śledztwa w przedmiotowej sprawie. IPN uznał, że zarzuty autorów zawiadomienia "nie znajdują potwierdzenia w dostępnym materiale postępowania sprawdzającego, a w związku z tym nie uzasadniają podejrzenia popełnienia zbrodni komunistycznej. Niezasadne jest bowiem twierdzenie zawiadamiających o bezprawności działań podjętych w latach 1985-1987, w ramach operacji "Hiacynt", przez ówczesne kierownictwo KG MO". Zdaniem IPN, "czynności przeprowadzone w ramach tej operacji związane były z ustawowymi zadaniami ówczesnej MO, określonymi w ustawie o powołaniu tej służby, do obowiązków której należała m.in. ochrona porządku i bezpieczeństwa, wykrywanie przestępstw, ściganie sprawców i przeciwdziałanie przestępczości". IPN podkreśla, że akcja miała charakter prewencyjny, a jej celem było "rozpoznanie zagrożeń kryminalnych w hermetycznych środowiskach osób homoseksualnych i w konsekwencji zapobieganie i zwalczanie przestępczości. Z powyższego powodu działaniom przedsięwziętym przez funkcjonariuszy MO nie sposób przypisać cech bezprawności".

- **RPO-559455-I/07** – Rzecznik wystąpił do Marszałka Sejmu RP w sprawie możliwości zorganizowania debaty sejmowej na temat sytuacji i problemów osób homoseksualnych w Polsce. W odpowiedzi na niepokojące sygnały dotyczące naruszania przez państwa Unii Europejskiej praw osób

homoseksualnych, Parlament Europejski w dniu 26.04.2007 r. uchwalił rezolucję przeciwko homofobii w Europie. Parlament Europejski zwrócił uwagę, że obowiązkiem państw członkowskich Unii Europejskiej jest ochrona praw człowieka przysługujących mieszkańcom Europy, a na przywódcach politycznych ciąży odpowiedzialność za przyczynianie się do tworzenia klimatu tolerancji i równości. W związku z powyższym Rzecznik zwrócił się do Marszałka Sejmu RP o rozważenie zorganizowania sejmowej debaty na temat sytuacji i problemów osób homoseksualnych w Polsce. Zasygnalizowane przez Parlament Europejski problemy nie powinny pozostać niezauważone, a poświęcona im debata sejmowa przyczyni się do realizacji zapisanej w Konstytucji RP idei demokratycznego państwa prawa. Marszałek Sejmu nie przychylił się do prośby Rzecznika.

- **RPO-572746-I/07** - Rzecznik wystąpił do Przewodniczącego Komisji Wolności

Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych Parlamentu Europejskiego w sprawie przygotowywanego przez Agencję Praw Podstawowych raportu dotyczącego przypadków dyskryminacji ze względu na orientację seksualną obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej. Kwestia poszanowania praw osób homoseksualnych, jest w ocenie Rzecznika jednym z problemów wymagających szczególnej uwagi. Na poparcie i uznanie zasługują podejmowane przez Parlament Europejski oraz Agencję Praw Podstawowych działania na rzecz upowszechnienia w Europie takich wartości jak demokracja, tolerancja, równość obywateli wobec prawa oraz brak dyskryminacji. Rzecznik Praw Obywatelskich wielokrotnie podejmował sprawy związane z dyskryminacją ze względu na orientację seksualną. Pozostaje także w stałym kontakcie z przedstawicielami organizacji pozarządowych zajmujących się promocją praw i wolności człowieka i obywatela oraz na bieżąco monitoruje sytuację prawną oraz przypadki dyskryminacji osób o odmiennej orientacji seksualnej. W związku z powyższym, Rzecznik zaoferował pomoc przy gromadzeniu oraz

analizowaniu danych służących do przygotowania wymienionego wyżej raportu. Na pismo to Rzecznik nie otrzymał odpowiedzi.

- **RPO-563120-1/07** - Rzecznik wystąpił do Marszałka Sejmu RP w sprawie zorganizowania debaty mającej na celu polepszenie poszanowania przez władze państwowe praw człowieka w Polsce. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy w przygotowanym memorandum zwrócił uwagę na budzące niepokój kwestie dotyczące przestrzegania praw człowieka w Polsce, w tym tolerancji i niedyskryminacji, swobody wypowiedzi, a także funkcjonowania polskiego sądownictwa, policji i sytuacji w więziennictwie. Jednym z postulatów w powyższym dokumencie jest ustanowienie kompleksowego prawa antydyskryminacyjnego oraz utworzenie jednego wyspecjalizowanego organu do walki z dyskryminacją we wszystkich sferach. Ze względu na wagę problemów wskazane jest w opinii Rzecznika, aby do przedmiotowych kwestii odniósł się polski Parlament. Marszałek Sejmu nie przychylił się do prośby Rzecznika.

Ponadto, przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich uczestniczyli, w charakterze obserwatorów, w Paradach/Marszach Równości organizowanych w Warszawie, Krakowie, Poznaniu. Przedstawiciele Rzecznika mieli za zadanie dokonać bieżącej analizy sytuacji z punktu widzenia ewentualnych naruszeń praw człowieka. Nie stwierdzili oni poważniejszych naruszeń praw jednostek. Rzecznik Praw Obywatelskich zgodził się na wysyłanie obserwatorów przy okazji organizacji kolejnych zgromadzeń tego typu.

3. Spotkania Rzecznika Praw Obywatelskich z przedstawicielami organizacji reprezentujących prawa osób odmiennej orientacji seksualnej.

W Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich kilkakrotnie odbywały się spotkania z przedstawicielami organizacji środowisk homoseksualnych (przykładowo w roku 2007: w dniu 17 kwietnia i 20 listopada). Na spotkaniach tych ustalono, iż organizacje prześlą Rzecznikowi Praw Obywatelskich m.in. listy lokali, w okolicach których stosowana jest przemoc w stosunku do osób o odmiennej orientacji seksualnej, a także indywidualne skargi dotyczące przejawów dyskryminacji. Ponadto, organizacje te zobowiązały się do przekazania propozycji dotyczących szkoleń dla funkcjonariuszy Policji o prawidłowym postępowaniu w sytuacji, w której pokrzywdzonym jest osoba o odmiennej orientacji seksualnej. Przekazane materiały mogłyby stanowić przedmiot wystąpienia generalnego Rzecznika do komendanta Głównego Policji, z sugestią ich wykorzystania w programie szkoleń dla funkcjonariuszy. Informacje takie nie zostały jednak przez organizacje osób o odmiennej orientacji seksualnej Rzecznikowi przekazane.

Przedstawiciele organizacji podnosili również na spotkaniach problemy związane z zaświadczeniami z Urzędu Stanu Cywilnego, które nie są wydawane, a są niezbędne dla osób, które chcą zawrzeć związek „partnerski” poza granicami Rzeczypospolitej. Rzecznik poprosił o przekazanie indywidualnych skarg osób, które nie otrzymały takiego zaświadczenia w celu podjęcia interwencji.

4. Konkluzje

Analiza ilości spraw osób o odmiennej orientacji seksualnej, którymi w ostatnich latach zajmował się Rzecznik Praw Obywatelskich prowadzi do wniosku, że stale zwiększa się ich liczba. Można domniemywać, że jest to spowodowane zmianami zachodzącymi w społeczeństwie oraz faktem, iż osoby homoseksualne zaczynają coraz częściej wypowiadać się publicznie o swoich problemach.

Rzecznik Praw Obywatelskich stale monitoruje problemy osób o odmiennej orientacji seksualnej. Każda skarga złożona przez osobę, która twierdzi, że naruszono jej prawa i wolności zostanie indywidualnie rozpatrzona. Rzecznik stale wykorzystuje swoje kompetencje w celu pomocy osobom homoseksualnym, o czym świadczy duża ilość wystąpień o charakterze generalnym w ostatnich latach. Doświadczenia spotkań z środowiskami homoseksualnymi pokazują jednak, iż nie zawsze wyrażają one jasno swoje oczekiwania względem Rzecznika. Po omówieniu licznych problemów zgłaszanych przez te organizacje, są one proszone o dostarczenie indywidualnych skarg, materiałów opracowań, co nie zawsze jednak następuje.